

Сергій Комісаренко
доктор біол. наук,
академік НАН України,
академік НАМН України,
академік-секретар Відділення
біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України,
директор Інституту біохімії
ім. О.В. Палладіна
НАН України

«Наука і суспільство – цей зв'язок має бути просто органічним»

ВИСТУП КАНДИДАТА У ПРЕЗИДЕНТИ НАН УКРАЇНИ АКАДЕМІКА С.В. КОМІСАРЕНКА ТА ОБГОВОРЕННЯ СТАНУ НАУКОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ НА ЗАСІДАННІ ГРУПИ «НАУКА ТА ІННОВАЦІЇ»

21 липня 2020 року в приміщенні Президії НАН України відбулося чергове засідання Ініціативної академічної групи «Наука та інновації» з серії зустрічей з кандидатами в Президенти НАН України.

У засіданні взяли участь академіки НАН України **А.Г. Білоус, Б.В. Гриньов, С.В. Комісаренко, В.М. Локтєв, Я.С. Яцків**, члени-кореспонденти НАНУ **В.Л. Мазур, А.М. Негрійко, С.М. Рябченко**, доктор наук **В.П. Соловійов**, кандидат фіз.-мат. наук **Ю.О. Бондаренко**. Дистанційно у засіданні брали участь член-кор. НАН України **В.А. Жовтянський**, доктори наук **О.А. Гончаров, М.В. Стріха, І.П. Теренецька і В.Я. Черняк**.

Співголови Ініціативної академічної групи – А.М. Негрійко та Я.С. Яцків.

Головує на засіданні А.М. Негрійко.

Головуючий: Шановні колеги! Це четверте засідання Ініціативної академічної групи, на яких ми знайомимся з програмами кандидатів у Президенти НАН України та обговорюємо здобутки і проблеми академічної науки та стан наукової сфери України. Слово надається академіку НАН України **Сергію Васильовичу Комісаренку**.

Дорогі колеги!

Я не знав, як повинен робити доповідь сьогодні, бо Ярослав Степанович не розповів, як проходить зустріч. Тому я готовий до будь-якого формату. Можу просто поділитися з вами своїми думками.

Мені показали програму **Володимира Петровича Семиноженка**. Я з глибокою пошаною ставлюся до Володимира Петровича, але вважаю, що його програма – це антиреклама програм. Тому що там є перелік всього, що тільки можна було вставити. Немає тільки обіцянки безкоштовних їдалень для інститутів.

І коли я почав писати свою програму, я почав так само робити перелік, що треба зробити, Згадав статті **Вадима Михайловича Локтєва** – детальні й дуже цікаві. Я сам кілька разів намагався написати статтю, що треба робити з нашою вітчизняною наукою, а потім щось мене зупинило – і не написав, щоб не повторювати інших. А у своїй програмі я просто поділився думками, як я бачу розвиток Національної академії наук України (див. <http://files.nas.gov.ua/text/programs/2020-04KomisarenkoSV.pdf> – Ред.).

Почну з того, що, можливо, вам не сподобається.

Я вважаю, що керівництво нашою Академією побудоване неправильно. В тому сенсі, що згідно зі Статутом Академії і Законом про наукову і науково-технічну діяльність у перерві між загальними зборами керівництво Академією наук реалізує Президія. Я шістнадцять з половиною років працюю в Президії Національної академії наук України і вважаю, що вона, практично, не відіграє ніякої керівної ролі. Ніякі важливі, стратегічні питання там не розглядаються.

Так пішло ще з радянських часів. **Борис Євгенович Патон**, завдяки чудовим стосункам із керівництвом ЦК компартії України міг вирішувати особисто усі стратегічні питання і фактично був одноосібним керівником нашої Академії, що спрацьовувало з огляду на його розум і мудрість. Думаю, що у ті часи наша Академія наук брала, можливо, за розробки, які взагалі їй не притаманні та були далекі від фундаментальних наук. З одного боку, ми отримували великі кошти на розробки для оборонної промисловості, що ніби-то допомагало розвитку Академії. І під нову оборонну тематику часто створювався новий

інститут. А з другого боку, коли розпався СРСР і оборонні замовлення припинилися, ми залишилися у фінансовій скруті і з'явилася певна кількість інститутів, які досить схожі за тематикою і не зовсім пасують тому, що головне завдання Академії – це фундаментальні дослідження.

Я не знаю, може у присутніх тут членів Президії є інші думки, але я вважаю, що Академією фактично керує не Президія, а Бюро Президії НАН України. А воно приймає ті рішення, які диктує наш Президент. Правда, треба віддати йому належне, що він прислуховується до порад, але все одно рішення приймає одноосібно, які потім реалізуються через апарат нашої Президії.

І тому одним із головних завдань, які я вважаю для наступного Президента, хто б не був ним обраний, – це зробити керівництво Академією колегіальним.

Президент – це людина, яка керує діяльністю Президії, і він найголовніший у Президії. Але не абсолютна влада.

Головуючий: Наша група свого часу таку пропозицію вносила.

С.В. Комісаренко: Перепрошую. Я нині у відпустці та ще й на лікарняному. Попри це я до вчорашнього дня кожен день працював з десятої години ранку до другої години ночі. Кожен день, крім неділі. І написав брошуру про COVID. Скорочений варіант її буде зараз опублікований у «Віснику Національної академії наук України». Фактично вона готова. Це зайняло у мене величезну кількість часу.

Я відволікаюся трохи, але це для того, щоб ви зрозуміли, тому що література по COVID йде величезна. Навіть у найкращих журналах, наприклад, Nature чи Science, чи Cell – половина чи третина статей – про коронавірус. Бачу он Сергія Михайловича Рябченка. Він багато років читає Nature і я читаю; він часто посилається на Nature і я теж. Але, поза тим, результати досліджень, які друкуються у журналах щодо Life Sciences, часто суперечать один одному. Тобто, весь час доводиться переглядати написане, часто міняти, тому що сам вірус мінливий, як і його властивості.

Перед зустріччю з вами я взяв і віддрукував пропозиції вашої групи фізиків (я її називаю «фізики і прихильники», сподіваюсь, що це не звучить образливо), у засіданні якої я один раз брав участь і з більшістю пунктів яких я абсолютно згоден. Вони певною мірою збігаються з моїми пропозиціями, які я висловив п'ять років тому на засіданні Президії, після чого у мене трохи зіпсувалися стосунки з Борисом Євгеновичем. Бо я запропонував, по-перше, тільки два терміни перебування на посаді Президента. Тоді це ще не було прийнято законом. По-друге, я запропонував, щоб віцепрезиденти і керівники секцій вибиралися в секціях, як обираються у Відділеннях академіки-секретарі, оскільки тут наявний конфлікт інтересів. В якому сенсі?

Президія Національної академії наук згідно зі Статутом має право висувати кандидата в Президенти. А Президент, фактично одноосібно, висуває членів Президії Академії наук. Я не знаю, як ви вважаєте, а я вважаю, що це – конфлікт інтересів.

Я також запропонував тоді ввести посаду віцепрезидента, який відповідав би за оборонну промисловість (в зв'язку з тим, що ми знаходимося в стані війни з Росією), що потім було прийнято. Я запропонував ще ввести посаду почесного Президента Національної академії наук України і сказав: «Борисе Євгеновичу, я не Вас маю на увазі,

можливо інших президентів, адже наша Академія наук – на віки». Боюсь, що він тоді зрозумів мене по-іншому. І я знову повторюю, що Президія Національної академії наук повинна насправді перетворитися в колегіальний орган управління Академією, про що записано в Статуті Академії наук.

Думаю, що мені не варто переказувати тут свою програму, яку я передав до апарату Президії. Чи вона є в Інтернеті, я не знаю. Я її написав за одну ніч у березні, перед тим, як подавати, і з того часу жодного разу туди не заглядав. Так от, питання № 1 – це фінансування Академії наук. Точніше, фінансування науки. Без фінансування життя Академії практично неможливе. Особливо це стосується експериментаторів. Звичайно, нашим гуманітаріям теж потрібні кошти, особливо коли йдеться про зарплати, але експериментатори не можуть працювати без реагентів, без устаткування, а у нас цього практично немає.

Я знову відволікаюся на COVID-19, тому що його вивчення займає повністю мій час і, можливо, на жаль, я не займаюся виборчою діяльністю. Знайте, наше життя в багатьох аспектах суттєво зміниться після цієї інфекції. По-перше, вона вносить багато страху в суспільство. Цей вірус мутує досить повільно порівняно з першим SARSom, який був у Китаї 2002–2003 року, і ці мутації поки не міняють його найважливішу структуру – так званий *шипуватий протеїн С* поверхні коронавірусу, який відіграє головну роль у проникненні до клітин хазяїна, в індукції імунітету і т.п. Навесні відбулася мутація вірусу, яка суттєво вплинула на його розповсюдження. (Я знову відволікаюся від нашої програми, але це було ваше прохання розповісти більше про вірус, і я розповідаю, що мене зараз вкрай турбує). Ця мутація привела до заміни у структурі шипуватого протеїну лише однієї амінокислоти (аспарагінової кислоти на гліцин), але цього стало достатнім, щоб вірус із цією мутацією став значно більш контагіозним і зараз охопив майже увесь світ (88 %). На щастя, вірус не став більш летальним. Якщо ж відбудеться мутація, яка збільшить летальність, то, уявіть собі, що буде. Летальність нинішнього коронавірусу, в залежності від різних причин, від одного до 3–4 %. Його попередник, перший SARS-1, мав летальність біля 11%, а MERS – 34 %!

Ви бачите, як зараз наші студенти і школярі адаптуються до нових умов, і так само, я вважаю, доведеться адаптуватися і вченим. Половина нашого Інституту біохімії зараз працює дистанційно. Це теж відображає менталітет учених. Ті, які хочуть працювати, продовжують працювати, пристосувалися до нових умов.

Знову повернусь до питання фінансування. Фінансування повинно забезпечуватись кількома шляхами. Потрібен, по-перше, постійний діалог керівництва Академії з керівництвом країни. Це і Президент, і Уряд, і Верховна Рада, і відповідні міністерства. Тобто вони повинні виконувати закони України про наукову і науково-технічну діяльність. Мусять виконуватись закони України, які повинні гарантувати нам, по-перше, зарплату – не нижчу, ніж дві в середньому по промисловості. В той же час Академія наук повинна навчитися заробляти власні гроші.

Я знову пошлюсь на досвід нашого інституту. Особисто у мене є досить багато розробок, які за умови їх впровадження повністю забезпечили б інститут фінансуванням. Наприклад, створення нашим інститутом кровоспинної пов'язки. Ця пов'язка зараз, без усякого перебільшення, –

найкраща в світі. Практично миттєво зупиняє кровотечу. Що може бути більш важливим зараз для України, коли йде війна? Як відомо, в 2014 році велика кількість бійців на Сході загинули від втрати крові. Зараз ми ведемо перемови з Європою і з Китаєм, щоб вони купили наш винахід.

У нас все прозоро – ми продаємо ліцензію чи патент і отримуємо чи «прямі» кошти, чи роялті, і половина прибутку йде інституту, а половину ділять винахідники. На жаль, уряду не цікаві наші винаходи. До того ж в Україні практично відсутня інноваційна політика. При правильній інноваційній політиці наші інститути могли б заробляти дуже суттєві кошти. Звичайно, не гуманітарні інститути – вони потребують підтримки Національної академії наук. А де знайти цю підтримку? Повторюю, я досить довго і багато працював за кордоном і не тільки на дипломатичній посаді, а й як науковець. Я працював у Нью-Йорку в найбільшому в світі протираковому центрі і в Інституті Пастера в Парижі. Велика кількість установ за кордоном має так званий «ендаумент».

Я не знаю, чи ви знайомі з такою формою. Наприклад, Гарвардський університет має ендаумент понад 50 мільярдів доларів. Також має ендаумент найбільший у світі благодійний Фонд для медико-біологічних досліджень «Wellcome Trust», який фінансував геномний проект і зараз фінансує створення вакцини компанією «AstraZeneca» в Британії. Цей фонд витрачає кожного року біля півтора мільярда фунтів стерлінгів на гранти за рахунок існування ендаумента.

В українському законодавстві є дещо про ендаумент, але він існує тільки в Законі про вищу освіту. Там записано, що установи освіти, як правило університети, можуть створити ендаумент-фонд, основа якого є недоторканою, але відсотки від якого будуть іти на виконання статутних обов'язків. Приблизно те ж саме, що у нас є в Статуті Національної академії наук. А як же сформувати цей ендаумент-фонд для Академії? У власності Академії наук зараз є багато приміщень, які можна було б використовувати, зокрема здавати в оренду, а кошти за це вкладати в ендаумент-фонд Національної академії наук як недоторкані. Наприклад, поклали туди мільйон гривень, він там і лежить, поступово накопичуючись, а відсотки від цього фонду виконуються для цілей Академії. Ви, можливо, дивитесь на це скептично. Але це абсолютно правильна, прийнята в світі практика. Ми до неї не звикли, тому що ми ще й досі живемо за законами якоїсь хибної економіки, яка використовує можливості здебільшого для накопичення приватної власності.

Значить, перші кроки такі: а) перебудова управління Національною академією наук; б) значне збільшення фінансування Академії і її співробітників, в) робота з науковою молоддю. Всі про це говорять, але треба робити на ділі. Зараз фізики багато говорять про освіту, про освіту фізичну, математичну, а я б додав ще хімічну і біологічну – це природничі науки.

Я думаю, що повинна бути, по-перше, селекція найбільш талановитої молоді від самого початку ще в школах, потім максимальна підтримка її в університетах і в Академії наук. Я вважаю, що *Станіслав Олексійович Довгий* робить чудову справу з Малою академією наук, і я радю, які у нас талановиті діти. Отже, школа, університет і повна співпраця з Національною академією наук. Причому ця співпраця повинна бути взаємною – і університетів, і Академії наук. Ми вважаємо і маємо для цього всі підстави так

вважати, що наука в університетах ще дуже слабка. І просто взяти інститути Національної академії наук і передати їх в університети, як це зробили, наприклад, в Узбекистані чи в деяких інших колишніх республіках Радянського Союзу, було б неправильно.

Нам потрібно зберегти Національну академію наук, і вона повинна повернути (не формально, а реально) свій статус головної наукової установи країни, яка займається здебільшого фундаментальними дослідженнями – це абсолютно не підлягає сумніву. Тобто взаємодія з університетами має бути значно потужнішою. Я багато викладав, наприклад у МФТІ, у Київському університеті імені Шевченка, і мій досвід показує, що викладання діючими вченими є корисним і для тих, хто викладає, і для тих, хто слухає.

Питання, яке ми з вами досить часто обговорюємо, але не надаємо йому належної уваги, а воно дуже інтенсивно розробляється за кордоном, це – наука і суспільство. Цей зв'язок має бути органічним. Коли суспільство почне краще розуміти науку, воно буде її підтримувати. Тоді буде легше фінансувати науку, тому що зрештою фінансування відбувається тільки за рахунок податків, які знімаються з членів суспільства. Тобто взаємодія суспільства з наукою і науки з суспільством має бути правильно організованим. І тут багато різних аспектів. Це і Public relation, і зв'язок із засобами масової інформації.

Більшість установ нашої Академії були орієнтовані на прикладні дослідження. Часто ми отримуємо наукову продукцію, а потім шукаємо, де її можна впровадити. Оцей процес за кордоном, як правило, відбувається у зворотному напрямку. Є замовлення на продукт досліджень, і тоді фундаментальна наука спрямовується на виконання завдання. Тобто ви гарантовано маєте замовників вашої продукції. І тоді, зрештою, ви можете отримати і фінансування. Як приклад можна навести дослідження СНІД і ВІЛ (синдрому надбаного імунodefіциту і вірусу імунodefіциту людини). За кордоном не існує механізму примусити вченого займатися якоюсь науковою проблемою (крім, можливо, в оборонній промисловості). Тому для вирішення проблеми СНІД *Рональд Рейган* виділив декілька мільярдів доларів на наукові дослідження. Відразу відбулася певна переорієнтація, що з часом призвело до того, що проблема СНІДу сьогодні майже вирішена.

Я про це мав розмову з *Володимиром Павловичем Горбуліним*. В Академії наук є дуже важлива програма допомоги нашій країні в обороноздатності. Але виходить абсурд. Міністерство оборони зараз має величезний бюджет, а дослідження з цієї тематики фінансує виключно Національна академія наук. Коли нашу кровоспинну пов'язку продемонстрували військовим хірургам, реакція була: «*Давайте нам, давайте швидше!*» А як я дам? Я не маю права її робити промислово. Ми зробили лабораторні зразки, ми довели, що це важливо і технологічно. А хто її буде випускати? Позаяк, що це має бути інноваційний проект, значить, повинно бути державне замовлення. Так само і програма нашої обороноздатності. Вона повинна фінансуватися тими організаціями-замовниками, кому ця продукція потрібна. Чи то покращення броні, чи то спеціальні оптичні засоби, чи лазерне наведення, чи пошук джерел вибухів за допомогою спеціальних акустичних хвиль, чи створення дронів, чи кровоспинна пов'язка і т.д. Давайте замовлення – ми будемо це робити і будемо за це отримувати гроші, зокрема на нові розробки.

Я повертаюся до того, з чого хотів почати. Я завжди вважаю, що у вченого є чотири завдання. Перше – це, звичайно, отримання нових знань. Наука – це нові знання. Непередбачувані знання. Ніколи не знаєш, що ти можеш знайти. Друге завдання вкрай важливе навіть тоді, коли наші науковці не можуть бути серед найкращих у світі вчених і здобувати нові знання. Але якщо вони є гарними експертами, вони повинні знати, що робиться в світі, і використовувати світову науку, світові здобутки на благо власної країни.

Наприклад, для створення вакцини ми використовуємо знання, які здобули найкращі вчені в світі. Інша справа, кому наша вакцина буде потрібна в нашій країні? Бо якщо ми створимо вакцину, і вона буде доброї якості, я все ж таки маю сумнів, що вона буде випускатися в нашій країні. Так, Інститут молекулярної біології і генетики нашого Відділення створив (напевне, ви чули про це) тест-систему «діагностикум» для виявлення вірусу на основі полімеразної ланцюгової реакції. Не просто виявлення вірусу, а РНК вірусу, геному вірусу. Ну і що? 13 березня цього року був Указ Президента країни на відповідне рішення РНБО, де було сказано, щоб Інститут молекулярної біології і генетики зробив не менше 200 тисяч цих діагностикумів, які будуть перевірени в порівнянні з найкращими діагностикумами інших країн, зокрема Німеччини і Британії. І уряду була дана вказівка профінансувати цей проект. 13 березня, 13 квітня, 13 червня, 13 липня – скільки часу минуло, але жодної копійки інститут не отримав на виготовлення цих 200 тисяч діагностикумів. А ми могли зробити й значно більшу кількість. А щодо тих діагностикумів та тестів, які зараз використовує наше Міністерство охорони здоров'я, коли говорить про кількість інфікованих, я вам даю гарантію, що ніхто не знає їхньої якості. Це кажу вам я, як людина, котра все життя займається імунодіагностикою. На основі даних, отриманих за допомогою діагностикумів, робиться моделювання розвитку пандемії, а на основі моделювання Уряд приймає рішення щодо умов карантину і т.п.

От, я сказав: *перше* – це отримання нових знань; *друге* – використання знань, які ми маємо, і світових знань на благо власної країни; *третє*, звичайно, – це підготовка молоді, наукових кадрів; і *четверте* – це популяризація науки. Я вважаю, що це головні завдання, які стоять перед вченими нашої країни і, звичайно, перед Академією наук.

Наприклад, у тому самому рішенні РНБО від 27 лютого 2009 року одним із головних завдань уряду було створення біотехнологічного центру, де розробки інститутів нашого Відділення і Відділення загальної біології могли б випробовуватись, а потім йти у виробництво для фармацевтичних чи біотехнологічних компаній. Ви знаєте, що вся вітчизняна фармацевтична промисловість приватизована, і тому наші розробки не будуть випускатися, поки не буде гарантовано соціальне замовлення на те, що вони будуть закуплені.

Ще один приклад. Про COVID я можу розповідати годинами. Одним із складних і часто летальних ускладнень коронавірусу є тромбози легень. Навіть не стільки пневмонія легень, скільки тромбози легень і інших органів – мозку, серця. Наш інститут ще в середині 1990-х років отримав патент, створивши один із перших у світі діагностикумів на загрози тромбоутворення. Цей препарат пройшов випробування в інститутах ім. М.М. Амо-

сова, О.О. Шалімова, М.Д. Стражеска, В.П. Комісаренка (останнім я маю на увазі інститут ендокринології). Були отримані дуже позитивні результати. Але цього діагностикума немає, тому що його ніхто не випускає, а ніхто не випускає, тому що ніхто не фінансує. А зараз, коли відбувається тромбоз легень, котрий веде до 30 % летальності у людей, які захворіли на COVID-19, наш діагностикум був би чудом, тому що лікування за допомогою тромболітиків потрібно проводити весь час під контролем стану системи зсідання крові. Ще один наш винахід – це розроблені в Інституті біохімії препарати вітаміну D. Іноземний член НАН України, австрійський хірург **Ігор Іванович Гук** весь час пропагує вітамін D у боротьбі із коронавірусом. Дійсно, літературні дані говорять що D₃ є вкрай важливим у профілактиці COVID-19, і наш інститут був лідером і у вивченні цього вітаміну, і у його створенні. Але подальше поширення цього препарату і інших ліків чи тестів, розроблених у наших інститутах, повністю залежить від підтримки держави, від інноваційної політики в Україні, від охорони нашої інтелектуальної власності.

Дорогі колеги, я не знав, як повинна проходити наша сьогоднішня зустріч, і тому я просто поділився деякими своїми поглядами і згадав деякі моменти із моєї виборчої програми. Але головне – нам потрібне суттєве оновлення нашої Академії. Світ міняється, світова наука швидко і плідно розвивається, і наша Академія повинна також весь час розвиватися і адаптуватися до існуючої у світі науки еволюції. Вона повинна бути живим організмом, в той же час зберігати свою історію, свої традиції, як, наприклад, Royal Society, з членами якого я познайомився під час шостирічної роботи в Лондоні.

Ми повинні зараз займатися і штучним інтелектом з використанням 5G, і вже й 6G технологій, у зв'язку з тим, що вони дозволяють практично миттєво передавати величезні масиви інформації, що для нас вкрай важливо.

Я вважаю, що все для нас важливо. Для нас важлива перша секція – фізика, математика, матеріалознавство, але ми не можемо обійтися й без третьої секції. Це наша історія, наша культура. Але в світі зараз номер один – це науки про життя. 60 % від усього фінансування науки ідуть на науки про життя. І от маєш – хіміки, які тут сидять, відразу ж образились. Але ж, Анатолію Григоровичу, позаминулого і позапозаминулого року Нобелівські премії з хімії були присуджені біохімії імунітету, а я саме займаюся біохімією імунітету. Було відкрито, яким чином імунною системою регулюються певні форми злоякісного росту; було продемонстровано, як можна отримати рекомбінантні (генно-інженерні) антитіла. Подібне було зроблено і в нашому інституті, у моєму у відділі, тільки пізніше. Мої учні отримали за це Державну премію. Правда, мене із групи на премію виключили, але то інша історія. Було вирішено, що якщо я мав «Государственную премию УССР» в 1979 році, то не можу отримати Державну премію України тепер. Мої аргументи, що у 1979 році не існувало держави Україна не були прийняті керівництвом Комітету до уваги.

У жовтні минулого року в Тернополі, на базі Тернопільського медичного університету, ми проводили Український біохімічний конгрес. Тернопіль, завдяки зв'язкам з Європейським Союзом, обладнав свій університет чудово. Я запросив на з'їзд свого друга професора **Аарона Чіхановера** – першого ізраїльського вченого, який став лауреатом Нобелівської премії у 2004 році з хімії, але він біохімік.

Він пообіцяв приїхати і зробити пленарну лекцію, а потім дзвонить, вибачається, і каже: «Сергію, я забув, що в цей час Рош ха шана – єврейський Новий рік. Я не зможу приїхати». Але він записав відеозвернення, яке ми показали на відкритті конгресу, головна ідея якого була; «Займайтесь наукою, тому що це вкрай цікаво, тому що ви займаєтесь речами, які ще нікому невідомі». Між іншим, Аарон надіслав мені дуже доброго листа-підтримку для обрання на посаду Президента академії, як це зробили й інші відомі в світі вчені, до яких також приєднався із підтримкою перший Президент України – **Леонід Кравчук**.

Ми повинні все робити таким чином, щоб об'єднати і реально, і цікаве, щоб про вивченні механізмів життєвих процесів (що робить біохімія) ми також робили прикладні речі, які йдуть на благо нашої країни, і щоб наша країна використовувала розробки, які ми зробили, – і ліки, і діагностикуми, і все що потрібне. Між іншим, в Інституті електрозварювання у Бориса Євгеновича були створені фантастичні роботи-автомати, за допомоги яких в СРСР (напевне, і пізніше) зварювали тисячі і тисячі кілометрів

трубопроводів для нафти і газу. Уявіть собі, що було б, якби Інститут електрозварювання і наша Академія отримували хоча б соту чи тисячну цента за кілометр звареного трубопроводу, за кожен тону нафти, яка йде цими нафтогонимами! Якою б багатющою була б наша Академія!

Окрім питання – охорона нашої інтелектуальної власності. Якби я написав – сам чи за сторонньої допомоги – таку ж мегапрограму, як шановний Володимир Петрович Семиноженко, то одним із пунктів мало би бути питання охорони інтелектуальної власності. У нас це питання має практично нульове значення. От зараз, коли я веду переговори з Китаєм і з Європою про передачу ліцензій, наші патенти не важать абсолютно нічого. При цьому абсурд виглядає так. Ви не можете отримати міжнародний патент, поки ви не отримали національний патент. Коли ви робите національний патент, ви, фактично, відкриваєте все ваше відкриття. Отже, охорона інтелектуальної власності – також одне із важливих завдань майбутнього Президента Національної академії наук.

Я дякую вам за увагу. ■

Головуючий: Є запитання до Сергія Васильовича? Будь ласка, Вадиме Михайловичу.

Академік НАН України **В.М. Локтєв:** Сергію Васильовичу, у мене два запитання. Ви сказали, що керування Академією має бути на інших принципах. Мені б хотілося почути, як Ви ці принципи втілюєте у своєму рідному інституті.

С.В. Комісаренко: І в рідному Відділенні.

В.М. Локтєв: І друге запитання. Я погоджуюся з тим, що науки про життя – це зараз головний напрямок. У зв'язку з тим, що Ви збираєтесь очолити Академію, як це має позначитись на роботі Академії?

С.В. Комісаренко: Я вважаю (не знаю, як інші члени Відділення думають), що наше Відділення працює абсолютно колегіально. Я завжди вислуховую всі думки директорів інститутів і інших членів Відділення і приймається тільки те рішення, яке підтримується більшістю. Академік-секретар має можливість переконувати інших, але якщо більшість членів проти думки академіка-секретаря, ми все-таки приймаємо думку більшості.

Тепер стосовно наук про життя. Я впевнений, що всі науки важливі, всі справжні науки (не псевдонауки) потрібні. Але все-таки я вважаю, що в нашій Академії науки про життя не мають того розвитку, на яке вони заслуговують. І зараз ми це дуже гостро відчуваємо в зв'язку з коронавірусною інфекцією. Я говорив уже, що ця інфекція, цей вірус ще довго матиме негативний вплив на наше життя; і це примусить нас перебудувати як освіту, так і методи нашої роботи.

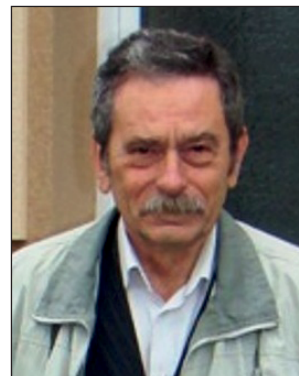
Не знаю, чи я Вам відповів?

В.М. Локтєв: Так, так.

Головуючий: Сергію Михайловичу, будь ласка.

Член-кор. НАН України **С.М. Рябченко (Інститут фізики НАН України):** Сергію Васильовичу, я хочу повернутися на початок Вашої доповіді і, може, примусити Вас повторити її в іншому ракурсі. Ви використали достатньо широко відомі тези щодо недоліків роботи Академії, з якими більшість присутніх згодна. І щодо недоліків організації керування наукою в нашій державі. С цими тезами також більшість згодна.

Ви претендуєте на місце Президента. Тому хотілося б від Вас почути не про те, що у нас не так (тут можна ще доповнювати Ваші тези), а про те, що Ви, як Президент, конкретно будете робити для того, щоб викоренити існуючі недоліки. От Ви сказали про недолік державного керування при використанні результатів наукових досліджень, на які керівництво Академією взагалі вплинути ніяк не може. Дозвольте з Вами не погодитись. Тут треба впливати на державне законодавство і на механізми керування наукою в державі. Наприклад, у Радянському Союзі країною керували 4 держкомітети: Держкомітет з планування, Держкомітет з безпеки, Держкомітет з науки і техніки, і я вже забув який ще. Міністерства були профільними виконавчими органами, а держкомітети – функціональними, і то було ядро керування. У нас зараз функціональних держкомітетів немає, їх винищили, а міністерства без функціонального управління нічого путнього зробити не можуть. Я прошу Вас, не повторюючи тези доповіді, сформулювати певні початкові задачі, які Ви, як Президент, намагатиметесь реалізувати.

С.В. Комісаренко: Спробую відповісти на Ваш коментар. Я вже казав, що фундаментальні дослідження приводять до прикладних робіт. У Радянському Союзі було те, що й нині залишається вельми прогресивним. Прикладні замовлення викликали розвиток фундаментальних досліджень. Так було і з ядерною бомбою, так було і з ядерною енергетикою, і з біологічною, і з хімічною зброєю. У 1975 році віце-президент АН СРСР **Юрій Анатолійович Овчинников** пропонував мені очолити лабораторію імунології в його інституті. Я думаю, тоді мені довелося би займатися біологічною зброєю. Тобто тоді прикладні завдання отримували величезну кількість фінансування і викликали розвиток нових наук.

С.М. Рябченко: Вибачте, переформулюю інакше. Була державна структура, яка здійснювала оцей зв'язок.

С.В. Комісаренко: Було багато державних структур. Крім Державного комітету з науки і техніки був Комітет по озброєнню, існували відділи ЦК і т. д., і т. д.

С.М. Рябченко: Отже, були державні структури. Президент Академії наук України створити державні структури не може, він може тільки тиснути на уряд всіма дозволеними засобами. Коли Ви будете обрані, Ви будете тиснути на уряд, доводячи, що треба створити отакі державні структури? Отака відповідь мене б задоволити.

С.В. Комісаренко: А вона у мене прямо записана в програмі, так воно і є. Можна прочитати. Президент Національної Академії наук України – це людина, яка повинна мати високий авторитет, не знаю, як це правильно сформулювати. Розумієте, Національна Академія наук не може перетворитися в Державний комітет науки і науково-технічної діяльності.

Була пропозиція відтворити Міністерство науки і науково-технічної діяльності, куди можна було б, між іншим, приєднати і Міністерство вищої освіти, вірніше – не міністерство, а просто вищу освіту, щоб вища освіта з своєю науковою діяльністю вписалася би в це Міністерство. Можливо, так було б добре. Але головне завдання Академії наук – це фундаментальні науки. Нам дуже хотілося б, щоб наші дослідження втілювалися в конкретні продукти. Але для цього потрібно створити в державі інноваційну політику.

Я колись на цю тему мав розмову з **Юлією Володимирівною Тимошенко**, коли вона була прем'єркою. Я їй навів приклад Канади і Фінляндії. У Фінляндії зроблена спеціальна програма з впровадження сучасних технологій. Наприклад, оголошується конкурс, який передбачає фінансування ста найкращих розробок. Існує незалежна експертиза, яка вибирає з тисячі проектів сто. Гроші, які видаються на ці проекти, втрачені. В тому сенсі, що ніхто не вимагає їхнього повернення. Але з цих ста проектів, десять виявляються надзвичайно цікавими, готовими для конкретного впровадження. Вони впроваджуються, приносять прибуток. І тоді держава, можливо, символічно, претендує хоча б на половину того прибутку, який отримують ці проекти. Це один із прикладів, як можна профінансувати науку. Це щодо біотехнологій, про які я вже казав. У Канаді приблизно так само. Вони організовують стартапи, спін-офф-компанії і т. п. при, наприклад, університетах.

У нашій країні це зробити вкрай складно. Отже, нам потрібно робити все, щоб це стало значно простіше. А яким чином? Нам потрібно поступово, колегіально переконати наш уряд, що Академія наук – це головний міждисциплінарний експертний центр в Україні. Тільки Академія наук може кожну проблему розглядати міждисциплінарно, з усіх сторін. Між іншим, ще у 1989 чи 1990 році Дойче Банк провів аналіз усіх республік СРСР і вважав, що в УРСР є найкращі перспективи (навіть кращі, ніж у РРФСР) майбутнього розвитку (зокрема економіки і науки) і є установи (йшлося про академії наук), які можуть міждисциплінарні проблеми вирішувати комплексно.

Національна академія згідно з законом є головним експертом, але необхідно її перетворити в таку, щоб Президент України чи Прем'єр міністр, приймаючи рішення, дослухалися до тих експертиз та вчасно їх замовляли, а НАН України готувала б їх на перспективу. От зараз постанови уряду, які приймаються в зв'язку з COVID-19, є спонтанними, вони виникають, незрозуміло звідки. Я очолюю комісію з біобезпеки при РНБО. Перший і останній раз на цю тему – стосовно інфекції – розмовляв із секретарем РНБО в середині січня цього року.

Головуючий: Будь ласка, Борисе Вікторовичу.

Академік НАН України **Б.В. Гриньов:** У мене два простих запитання. Який відсоток від фінансування Вашого інституту складають госпдоговірні роботи і яким є експорт продукції Вашого інституту? Чи отримуєте роялті?

С.В. Комісаренко: Я не знаю, що таке зараз (після УРСР) госпдоговірні тематика. (Голос із зали: *Скільки Ваш інститут заробляє?*) Ми заробляємо біля 34 відсотків коштів – додаткових до державного бюджету (так званих «позабюджетних»). Наприклад, один із лікарських препаратів – «Медихронал», зроблений ще академіком **Гулим Максимом Федотовичем**, був впроваджений в Хімфармоб'єднанні «Дарниця». Він приносить нам близько 2 млн. гривень на рік роялті. І ми ділимо їх так: 50 % інституту, 50 % винахідникам.

Б.В. Гриньов: І друге запитання таке. Допустимо, що Ви стали Президентом Академії наук. Як Ви будете вирішувати конкретно такі питання? Що б Ви зробили, щоб ці діагностикуми, які повинні були почати вироблятися 13 березня, були вже зараз готові і реалізовані.

Що потрібно для цього зробити в Академії?

С.В. Комісаренко: Моя відповідь така: зараз самостійно, без допомоги держави налагодити випуск самій Академії практично зробити неможливо. Потрібна реальна інноваційна політика і треба обов'язково подолати корупцію в Україні. Наша країна повністю просякнута корупцією на всіх рівнях, починаючи від самого низу до самого верху. Коли сьогодні людина, яка обіймає якусь посаду, для прийняття рішення не бачить власної вигоди, то впровадити щось через неї – практично неможливо. Можна захопити, зацікавити приватну компанію, якщо вона бачить, що буде мати прибуток. Але якщо немає індивідуальної вигоди – нічого не вийде. Мені дуже жаль це казати. Це можна подолати, звичайно, не Президентом Академії наук, а Президентом країни. Я колись, у 2004 році, був кандидатом у Президенти країни, і для мене це був головний виклик. Подолати корупцію можна тільки завдяки постійним і вкрай ретельним зусиллям при підтримці всіх рівнів громадянського суспільства.

А зараз треба робити те, що зрештою, я намагаюся робити. Очолюючи комісію з біобезпеки РНБО, у 2009 році я підготував засідання РНБО, на якому був головним доповідачем. Ми записали тоді все те, що потрібно було б зробити, аби зараз в Україні не було того хаосу з біобезпеки за умов цієї пандемії. І серед інших заходів було передбачено створення біотехнологічного центру. Навіщо нам біотехнологічний центр? В лабораторіях ми робимо лабораторні зразки. Але для того щоб передати їх у фармацевтичні чи біотехнологічні компанії, ми повинні зробити виробничий процес, розробити технологію і умови масштабування без втрати якості продукції. Для цього потрібен біотехнологічний центр. В Україні ми могли б виготовляти велику кількість ліків за умови, що ці ліки будуть не гірші, ніж імпортні, і дешевші, ніж імпортні. Ми могли би забезпечити, я думаю, не менше третини ліків для нашої країни. Я відповів на Ваше запитання?

Академік НАН України **Я.С.Яцків:** Дозвольте, в продовження цього запитання. Згідно з Вашою моделлю, хто повинен профінансувати такий перехідний модуль, як оцей біотехнологічний центр?

С.В. Комісаренко: Звичайно, повинна профінансувати держава, а не Академія наук. Академія наук повинна давати знання і технології.

С.М. Рябченко: Можна, я сформулюю Вашу відповідь інакше. Держава у витратах на науку має відокремити витрати на цей центр від того, що споживатиме Академія на інші задачі. У держави є витрати на науку, і вона, визначаючи цю витрату на конкретну наукову задачу, мусить сказати Академії: «Від держави Академія має ось стільки, а оце, будь ласка, витрачайте на біотехнологічний центр». Якщо держава цього не зробить, Академія з'їсть усе. Це

мій досвід показує, і, власне, за що Академія боролася після того, як Держкомітету з науки не стало, це щоб накласти лапу на всі гроші.

С.В. Комісаренко: Щодо лапи, сказати не можу. Але якщо кошти на науку залишилися без власника, то, думаю, краще віддати їх Академії, ніж вони зникнуть невідомо куди. Як часто бувало. Щодо фінансування за рахунок Національного фонду наукових досліджень. Все залежить від рішень держави, які вибрати пріоритети для фінансування.

От зараз Сполучені Штати стоять перед виборами 3 листопада. Президент **Д. Трамп** хоче продемонструвати перед виборами, як він дбає про населення своєї країни. У нього був дуже невдалий досвід боротьби із коронавірусом, коли США стали країною з найбільшою кількістю хворих і померлих у світі. Тому він зараз зробив акцент на створення вакцини, і виділив дуже суттєві кошти, навіть не тільки для США. Наприклад, 1,2 мільярда для Британії, для створення вакцини проти COVID-19 в Інституті імені Дженнера в Оксфорді (робить компанія «Астра-Зенека»). Два мільярди були для компанії «Модерна» в США на вакцину разом із Національним інститутом алергії та інфекційних захворювань. Але цим компаніям не потрібно починати з нуля. Є досвідчений персонал, є устаткування. І Трамп хоче, щоб ці вакцини були зроблені якомога швидше і були першими для Сполучених Штатів. ООН і ВООЗ вважають, що не повинно бути дискримінації у розподілі вакцин між країнами різного фінансового статусу.

Вкрай важливий момент – підтримка молодих вчених і відсутність «середнього» покоління в установах НАН України. Можливо, що це зараз – наша найсерйозніша проблема.

Головуючий: Дякуємо. Анатолію Григоровичу, будь ласка.

А.Г. Білоус: Сергію Васильовичу, Ви виступаєте, як вчений, як хороший вчений. Але Ви претендуєте зараз на посаду, де потрібно бути не вченим, а адміністратором і організатором науки. І наукову складову тут потрібно забути. Скажіть, будь ласка, чи погоджуєтесь Ви з тим, що основний дохід в бюджет країни сьогодні дає металургія, хімічна промисловість і сільське господарство? Вся решта – близько 5%. Це означає, що до того часу, поки не поміняється структура виробництва і структура економіки в Україні, наука Україні не потрібна. Перше запитання: чи погоджуєтесь Ви з цим?

С.В. Комісаренко: Чи погоджуюсь? Наука потрібна країні завжди.

А.Г. Білоус: Ситуацію ми не поміняємо до того часу, поки не поміняється відношення уряду, Верховної Ради, Президента країни до науки, доки не будуть створені комітети з науки, доки не буде стратегії і не будуть створені умови для

того, щоб економіка розвивалася, щоб їй вигідно було розвиватися. Ви з цим погоджуєтесь? А це означає, що Президент Академії наук повинен співпрацювати з урядом. Він повинен справлятися з цією задачею, а з науковою частиною справиться його заступник. Ви погоджуєтесь з цим? Бо якщо зробите ставку тільки на науку, це точно буде провал.

С.В. Комісаренко: Серед першочергових кроків після обрання мене Президентом Академії я бачу забезпечення постійного плідного діалогу з найвищим керівництвом України, уряду і парламенту для втілення в реальність основних положень.

А.Г. Білоус: Якраз це і є основне.

С.В. Комісаренко: Але Ви говорите про менеджерську діяльність чи щось подібне.

А.Г. Білоус: Про адміністративну серйозну діяльність. Менеджерська дає лише гроші, адміністративна – міняє ситуацію.

С.В. Комісаренко: Вчора я відзначив 25 років з часу передачі антарктичної станції «Фарадей» Україні. Це два роки моєї роботи з міністром закордонних справ та міністром фінансів Великобританії, яка привела не просто до передачі арктичної станції «Фарадей», а передачі її безкоштовно. Так от. Шість років у Великій Британії я, практично, не займався наукою, хоча вважався головним науковим співробітником Інституту біохімії НАНУ (без зарплати). Чим я займався?

По-перше, я припинив можливість продажу Росії нашої газо- і нафтотранспортної системи, продемонструвавши, за допомогою експертів та за підтримки керівництва «Бритиш петролеум» і «Бритиш гез» зовсім іншу вартість систем. Я займався тим, щоб ліквідувати збитковість нашої вугільної промисловості, зробивши її виключно прибутковою. В якому сенсі ліквідувати? Я, будучи послом України у Великій Британії, організував зустріч тодішнього в.о. прем'єрміністра України *Євгена Марчука* з віцепрем'єрміністром Великобританії *Майклом Хезелтайном*. Він сказав Марчуку: «Пане Прем'єрміністр, ось сидить посол, який є мій друг. Дайте йому завдання, щоб він поклопотав, а я надішлю в Україну делегацію на чолі з міністром енергетики *Тімом Егером*, яка продемонструє, яким чином я закрити усі збиткові шахти у Великобританії і всіх людей, яких звільнили, забезпечив роботу. І ми зараз не маємо жодної збиткової шахти». І ми домовились, що буде така делегація. Але Україна відмовилась потім від цієї делегації.

А.Г. Білоус: Дякую, Сергію Васильовичу. Мене задовольнила Ваша відповідь. Я вірю, що Ви зможете.

С.В. Комісаренко: Ще один момент. В Україні не було банківської фінансової системи. Я двох керівників найбільших у світі інвестиційних банків запросив в Україну. І організував їх зустріч з прем'єрміністром, міністром фінансів, керівником Національного банку. Повернувшись у Великобританію, вони сказали: «Ваша країна ще довго буде не готова для розмови з нами. Тому що ми готові були допомогти, а вони просто переговорили з нами». Їм це було не цікаво.

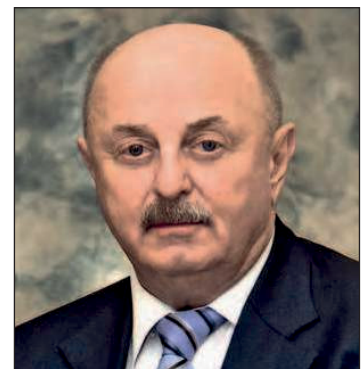
Головуючий: В'ячеславе Павловичу, будь ласка.

В.П. Соловійов (д-р економ. наук, професор, Інститут ім. Г.М. Доброва НАН України, заступник директора): Сергію Васильовичу, Ви знаєте, що там у Великобританії, і як там. От ми знаємо що, взагалі, вся Європа намагається, щоб було 3 % від головного сукупного продукту на науку. У них це не виходить. Якщо подивитися на Великобританію, то ми бачимо, що у неї зараз було 1,8, а зараз 1,7 %, але вона від цього не страждає. Яким чином вона може зробити так, всупереч, скажімо, загальному тренду?

С.В. Комісаренко: Я дуже добре в школі вчив математику, зокрема арифметику, і знаю, що 1,7 % від великої кількості – це значно більше, ніж 2,7 % від малої кількості абсолютних. Тобто, коли ми говоримо з вами про відносні цифри і про абсолютні, – це різні речі. Не можна порівняти валовий продукт Великої Британії з валовим продуктом України. Крім того, що Британія має величезний валовий продукт, вона ще є фінансовою столицею світу. Тому вона може маніпулювати фінансами так, як вона хоче. У них свої завдання, і тому вони перекидають фінанси справа наліво, зліва направо. І між іншим, їхні Оксфордський, Кембриджський університети практично не отримують грошей від держави. Вони їх отримують тільки на гранти, вони є власниками величезної кількості земель, які вони здають в оренду фермерам, – хай пасуть овець, чи ще щось. А прибуток вкладають у свій ендаумент, який використовують потім для зарплат, для будівництва, для чого завгодно.

Головуючий: Є запитання у Валерія Леонідовича. Будь ласка.

Член-кор. НАН України **В.Л. Мазур** (д-р техн. наук, професор, Фізико-технологічний інститут металів та сплавів НАН України): Сергей Васильевич, у меня несколько вопросов, и прежде всего вопрос, связанный с Вашей позицией.

Вот и Марчука вспомнили, я работал в правительстве Марчука. У меня такой вопрос. Представьте, что Вы – Президент Национальной академии наук. Как Вы построите взаимоотношения с Министерством образования и науки, которое полностью некомпетентное в науке, а пытается руководить Академией наук? Ваша позиция?

С.В. Комісаренко: Моя позиція така. Ніколи не можна людям демонструвати, що вони абсолютні ідіоти, і що вони нічого не розуміють. Треба з ними вести діалог, достатньо нежний, але наполегливий. Якщо ви зі своїм колегою одразу ставите умови стосунку на ножах, – ви ніколи не доб'єтесь діалогу. Вспомніть принципи *Дейла Карнегі*, я намагаюсь їх теж використовувати.

В.Л. Мазур: Тепер другий запитання. Ви озвучили таку ідею, що з тих невеличких грошей, які виділяються бюджетом для Національної Академії наук, значуща частина витратить на фінансування досліджень по оборонній тематикі. Я, наприклад, вважаю, що це неправильно. Як Ви ставитесь до цього?

С.В. Комісаренко: Можна я відповім українською? Справа в тому, що я сказав не так. Я говорив, що в радянські часи Національна Академія наук величезну кількість фінансування (Володимир Павлович Горбулін колись наводив 60 %) мала за рахунок оборонної тематики. А потім ця тематика зникла, тобто ми зараз від оборонної промисловості фактично не отримуємо ніяких коштів. А інститути і вчені, які займалися цією тематикою, залишилися. Ви знаєте, що у нас, на превеликий жаль, керівництво країни було різне. 1992 року я був віцепрем'єр-міністром, відповідав за гуманітарні питання. Я прийшов до **В.П. Фокіна**, який тоді був прем'єр-міністром, і говорю: «*Вітольд Павлович, 650 чи 750 наукових установ, що були московського підпорядкування в Україні, – газпромнафтарозробка і тому подібне – тепер стали нашими. Що будемо з ними робити? Треба щось придумати, як їх переформувати, можливо об'єднати, щоб їх використати найбільш ефективно і щоб люди не залишилися без роботи*». Фокін сказав: «*Зараз часу нема, цим будете займатися пізніше*». І деякі з цих інститутів підбрала Академія наук.

В.Л. Мазур: Останнє запитання: Як Ви ставитесь до співпраці НАН України з Російською Академією наук? І підзапитання: Як Ви оцінюєте інформацію, що Росія вже на межі створення вакцини проти коронавірусу?

С.В. Комісаренко: Я почну з другого запитання. Я не вірю інформації, яка поступає з Росії щодо кількості інфікованих, стосовно кількості смертей і створення вакцини, тому що у них трактування цього захворювання суто політичне. Так само, як і в Білорусії. На відміну від Китаю, там зовсім по-іншому. Це по-перше. По-друге. Створити вакцину зовсім нескладно. Я зараз беру участь у двох проєктах зі створення вакцини, які ми подали до Національного фонду наукових досліджень. На різних основах. Одна протеїнова, друга – на основі аденовірусу, який передає матричну РНК, – те, що робить британська фірма. Тобто це не дуже складно. Складно зробити вакцину доброї якості, щоб вона була специфічна. Також складно провести правильне дослідження, щоб продемонструвати її безпеку, щоб вона не викликала ускладнень – побічних ефектів.

Співробітничати зараз з Російською Академією наук – я не бачу такої можливості. Але бачу можливість співпраці з російськими вченими. Так сталося в моєму житті, що серед найкращих вчених-біологів Росії – багато моїх давніх друзів. Ми разом були аспірантами, кандидатами, потім – докторами наук. Наприклад, **Анатолій Мірошников** ще до недавнього часу був керівником біологічного центру в Пушчино. Він – академік РАН, був членом Президії РАН. Академік РАН **Костянтин Скрябін** – син **Георгія Костянтинівича Скрябіна**, колишнього головного вченого секретаря АН СРСР (на жаль, недавно помер), із академіком РАН **Олексієм Єгоровим** ми розробляли імуноензиматичні методи дослідження. Якщо мені був потрібен якийсь унікальний реагент – ніколи не було відмови. Але це суто особисті стосунки. Я не бачу можливості встановлювати і продовжувати офіційні стосунки, оскільки ми знаходимося в стані війни з Росією.

Головуючий: Зараз ми попросимо тих, хто приєднався дистанційно. **Ірина Теренецька** з Інституту фізики, **Віктор Жовтянський**, **Максим Стріха**, **Валерій Черняк** із університету.

І.П. Теренецька, доктор фіз.-мат. наук (*Інститут фізики НАН України*): Ви, Сергію Васильовичу, згадали, що міждисциплінарні науки дуже важливі. Як Ви з цієї точки зору оцінюєте можливість співпраці між інститутами? Це – ініціатива окремих вчених. Будете Ви якось підтримувати такі міжінституційні лабораторії чи групи?

С.В. Комісаренко: Моя відповідь абсолютно позитивна: звичайно, підтримуємо розвиток міждисциплінарних досліджень. Але мій досвід показує, що офіційні домовленості між інститутами ні до чого не приводять, якщо немає особистої зацікавленості і співпраці між вченими. Як правило, співпраця між інститутами з цього і починається. Вчені знаходять спільні інтереси, використання різних методів, підходів для вирішення тієї самої наукової задачі, а потім звертаються до керівництва свого інституту з пропозицією оформити цю співпрацю офіційно. Вони й оформлюють. А якщо є успіх, то потім можна звернутися до керівництва Академії, щоб вона підтримала фінансуванням.

І.П. Теренецька: Я згодна з Вашою думкою, так і повинно бути. Дякую.

Головуючий: Максиме Віталійовичу, будь ласка.

М.В. Стріха, доктор фіз.-мат. наук, професор (КНУ ім. Тараса Шевченка): Сергію Васильовичу, безумовно, Вашим козирем є величезний міжнародний досвід. Хотілося б почути пріоритети Вашої міжнародної політики в разі обрання Вас Президентом Національної академії. Що саме співробітництво з Вашими колегами може дати для покращення ситуації в Академії і в науці в цілому? І друге запитання. Ви говорили про взаємодію з університетами. Тут, очевидно, можна з цим тільки погодитися, але знов таки – Ваші першочергові кроки в разі обрання на шляху такої взаємодії. Що Ви збираєтесь робити?

С.В. Комісаренко: Я думаю, що, по-перше, можна було б Вас запросити радником, тому що Ви дуже давно і правильно займалися цим питанням на посаді заступника міністра. Але взаємодія і співпраця за кордоном відбувається на абсолютно різних рівнях. По-перше, це – співпраця між вченими.

Я маю дуже інтенсивні наукові зв'язки з вченими багатьох країн. Зараз мені навіть складно сказати, з скількома країнами і скількома колективами ми співпрацюємо. Причому інколи співпрацюємо неофіційно. Тільки в звітах ми говоримо: от бачите, наприклад, з Нью-Йоркським університетом ми співпрацюємо дуже активно, також з 3–4-ма науковими установами Китаю, Франції, Греції. Вчені зацікавлені в співпраці з якогось проекту. Ми робимо те, що вони не можуть зробити, чи краще робимо разом, чи навпаки – перші.

Перший рівень, можливо, це – найнижчий рівень з точки зору початку, але, як правило, це – найкращий рівень, це – співпраця між ученими, які працюють над однаковою науковою проблемою. Ця співпраця потім оформиться також як співпраця між інститутами. Тоді ми можемо брати участь з цими науковими установами в отриманні спільних грантів. Наш інститут, наприклад, співпрацює з декількома науковими установами різних країн. Наприклад, у програмі «Горизонт-2020» ми співпрацюємо з Британією, Ірландією, Фінляндією і Санкт-Петербургом. Але тут нічого не зробиш, це фінансується Європейським Союзом.

А тепер перейду до співпраці між міжнародними професійними об'єднаннями. Я очолюю Українське біохімічне товариство. У нас є дуже ефективна, добре організована міжнародна структура – Федерація європейських біохімічних товариств, яка об'єднує вчених не тільки європейських країн, але значно ширше, і не тільки біохіміків, але й клітинних і молекулярних біологів світу. Молодим вченим Федерація надає різні гранти, зокрема надають можливість виконувати кандидатські, тепер ми говоримо «докторські», мається на увазі PhD-дисертації. Існує і інша, подібна структура – Міжнародний союз біохіміків і молекулярних біологів.

Далі, про міждержавні організації. Я маю на увазі і ЮНЕСКО, і Європейський Союз, і ООН, і НАТО. Багато людей не зовсім розуміють, при чому тут НАТО. Так от, у НАТО є спеціальна програма «Співробітництво заради миру», і ми теж співпрацюємо в цій програмі і виконуємо певні гранти. Це, до речі, викликає страшенне обурення з російської сторони, мовляв, ви виконуєте завдання НАТО по створенню зброї проти Росії. Але це не так, звичайно.

Щодо співробітництва з університетами. Мій досвід співробітництва з Київським університетом імені Шевченка демонструє, що ми самі знаходимо тих партнерів, з якими нам вигідно працювати. На превеликий жаль, наприклад, хоча кафедра біохімії в цьому університеті непогана, але нам краще співпрацювати з інститутом, він зараз називається Інститут високих технологій. Як бачите, ми намагаємося співпрацювати з тими, хто займається подібними науковими проблемами, хто має, можливо, устаткування, якого у нас нема. Ви ж знаєте, що однією з найбільших проблем у Національній Академії наук, зокрема в установах, які займаються науками про життя, є погане застаріле устаткування. Але все одно доводиться працювати і видавати хороші результати.

Головуючий **А.М. Негрійко:** У мене теж є два запитання. Перше. Ви сказали, що треба поміняти стиль керування в самій Президії. Вірніше, Президію наділити такими функціями, щоб вона працювала як керівний орган, а не просто погоджувала готові рішення.

С.В. Комісаренко: Це прописано в Законі про науку і науково-технічну діяльність і в Статуті Академії наук. Керівним органом Академії наук, в перерві між загальними зборами, є Президія Національної академії наук України.

А.М. Негрійко: Але поміняти це (тут не просто річ поміняти), мабуть, буде дуже складна справа.

С.В. Комісаренко: Ні, не складна. Якщо буде новий склад Президії.

А.М. Негрійко: Але для того щоб це зробити, у Вас має бути команда. Ви зараз вже маєте (я не питаю про прізвища) команду, яка готова разом із Вами втілювати цей напрямок, чи Ви ще над цим працюєте?

С.В. Комісаренко: Я ще над цим працюю і, думаю, буду працювати до останнього дня. Але, звичайно, я маю вже бачення, хто це може бути. Коли я казав, що треба поміняти ситуацію, – це робиться дуже легко. Я вважаю, що треба позбавити Бюро Президії тих функцій, які йому не притаманні, тому що фактично в нашій Академії наук все вирішує Бюро Президії. А воно виконує тільки вказівки Бориса Євгеновича.

Головуючий: Добре, дякую. Віктор Андрійович включив мікрофон і ми готові його почути.

Член-кор. НАН України **В.А. Жовтянський** (Інститут газу НАН України): Маю два запитання. Перше – таке ревниве порівняння. Скажіть, будь ласка, як ваш інститут, чи інститути Відділення, забезпечені фінансуванням заробітної плати? Це одне запитання, суцього прагматичне.

І друге, трохи з ним поєднане. Всі говорять про зовнішні проблеми Академії – фінансування, міжнародні стосунки і таке інше. А є ще велика проблема внутрішнього життя Академії – це байдужість. А байдужість – це найгірший стан душі для науковця. Скажіть, будь ласка, як Ви бачите шляхи вирішення оцієї складної проблеми?

С.В. Комісаренко: Я не думаю, що фінансування – це зовнішнє питання. Я вважаю це внутрішнім питанням життя Академії, яке безпосередньо впливає на її роботу. Ви спитали про фінансування мого інституту. Мій інститут і інститути нашого Відділення фінансуються згідно з розподілом фінансування, яке затверджує Президія Академії наук, після того, як воно було розподілене на Бюро Президії. Я не знаю, чи Вам це цікаво, в нашому інституті, де я працюю багато років, ще жодного дня не було скороченого робочого тижня чи скороченого дня. Інститут завжди працює повною мірою. І зараз, під час коронавірусу, ми жодного співробітника не відправили у відпустку, крім тих, які бажали за власний кошт.

Стосовно настроїв у Академії наук. Я думаю, що настроїв формується з багатьох причин. Ну, по-перше, фінанси тут відіграють певну річ. Але все-таки настроїв для науковця – це можливість реалізувати себе в науці. От проблема молодих вчених. Мене запитують, чи ви задоволені, що молоді вчені їдуть за кордон. Я відразу кажу: і так, і ні. Ні, тому що от на сьогодні у мене намічені дуже важливі завдання у моєму відділі по створенню вакцини, а моїх семеро співробітників зараз працюють в Сполучених Штатах. Якщо ми не можемо дати можливість молодій людині реалізуватись як вченому, це погано. От, скажімо, поїхав один знайомий нам молодий вчений два з половиною роки тому – у нього вже дві публікації в «Nature». Тобто вони їдуть, щоб самореалізуватись, вони там стають вченими, вони працюють на світову науку.

На жаль, вони не працюють зараз на нашу науку. Але це тому, що ми не створили їм належних умов. Це не відсутність патріотизму. От цей хлопець, про якого я згадую, – молодий, йому зараз приблизно 32–33 роки. У нього дружина, дитина. Тут він жив у гуртожитку, звідки його після аспірантури намагались витурити. Хіба може він знімати квартиру в Києві чи біля Києва за свою зарплату? Не знаю чи вам це цікаво, чи ні – у мене немає кандидатів наук як молодших наукових співробітників. Кандидатів наук, які захищають дисертацію, я практично відразу ж перевозжу на наукових співробітників. Я намагаюсь молодим науковим співробітникам доплачувати 50 % зарплати. Ми дуже зацікавлені зараз в студентах, які приходять із університету імені Шевченка, чи із КПІ – у КПІ зараз є факультет біотехнології. Раніше студенти нам заважали у роботі. Вони приходили, треба було їм робити курсові роботи, дипломні роботи. Ну, якось зробіть і ідіть. Тепер вони добре працюють у нас в інституті, і їхня робота є суттєвою частиною загальної наукової роботи. Вони працюють інколи і вночі. Світиться вікно – це працюють студенти чи аспіранти. Я всім студентам плачу 50 % зарплати інженера.

Головуючий: Якщо запитань більше немає, можна висловитись по 2–3 хвилини, якщо є таке бажання.

С.В. Комісаренко: Мені важливо буде почути ваші зауваження.

Я.С. Яцків: Я розпочну. Перш за все хочу сказати, що Ви, Сергію Васильовичу, єдиний серед усіх кандидатів, якому мені не довелося задавати запитання про третю секцію. Всі інші абсолютно забули про цю секцію. Це вам похвала, я підтримую Вашу позицію щодо важливості цієї секції, її унікальності. Але водночас треба сказати про її гіпертрофію. У нас зараз стільки економістів, соціологів і т. ін., і стільки їх журналів, що я, як голова Науково-видавничої ради, не можу їх переконати зменшити кількість цих журналів. Навіть улюбимому Інституті історії кожен вважає за необхідне робити свій збірник. І у них там тих збірників 10 чи 12. Це – перший коментар щодо гуманітаріїв.

Другий коментар. Я погоджуюсь з Вами, що зараз наздогнати світову науку нам неможливо. Ми можемо тільки стрибнути кудись, де в нас є певний інтелект, певний розум, певні люди. Вибрати ці напрями, куди стрибнути, – надзвичайно складне завдання. Тому я просив би Вас подумати над цим у разі вибрання Вас Президентом. Як вибрати конкретні пріоритетні напрями для Академії наук? Наприклад, я завжди говорю: для чого нам Інститут чорної металургії, коли вся чорна металургія у приватних руках? Гарний був колись інститут у радянські часи, був потрібний. Нарешті про Антарктичний центр. Я пам'ятаю 1995-й рік. Я був єдиний, хто виступав проти. Я мав рацію чи помилявся?

С.В. Комісаренко: Ви, звичайно, помилялись. Але я розумію ваші аргументи чи контраргументи.

С.М. Рябченко: Хочу додати про Антарктичний центр. Вилов криля і риби в антарктичних водах дозволяється лише державам, які мають в Антарктиді дослідницькі установи. Тому я в той час був за організацію в Антарктиді українського центру, з тим, щоб його фінансували риболовні компанії. Але риболовні компанії його фінансувати перестали і все, що виловлюють, стали продавати у якісь африканські країни. Тобто фінансування Центру повисло на нашому бюджеті.

О.А. Гончаров: Я несподівано включився в цей розговор, в это обсуждение.

Головуючий: Так, це Олексій Антонович Гончаров.

О.А. Гончаров: Мне хочется нечто сказать по поводу будущего Президента Национальной академии наук Украины.

Мы слушаем несомненно выдающуюся личность. Но возраст имеет значение и он как-то накладывает требования и на философию, и на всё остальное. Академии нужен молодой менеджер, который понимает реалии сегодняшнего дня.

Поэтому я вижу только одного такого, который по всем параметрам подходит для этой цели. Это – *Анатолий Глебович Загородний*. Хотя я восхищен Сергеем Васильевичем Комисаренко, я преклоняюсь перед ним, но вместе с тем мы должны понять, что Академия наук зависит от политического истеблишмента. Вот что политическая элита решит, то и будет. Благодаря гениальному Борису Евгеньевичу Патону мы продержались 30 лет, дальше не знаю, что будет (*шум у залі*).

С.В. Комисаренко: Я відповім на Ваш коментар. Якби я не обирався, то теж голосував би за Анатолія Глібовича. Абсолютно достойна людина, нормальна, фізик до того ж. Але ж *Дж. Байден*, якого будуть зараз обирати Президентом США, старший за мене. Я не кажу вже про *Р. Рейгана*. Та й Борис Євгенович старший за мене на 25 років.

Головуючий: Хто ще з запитанням? Будь ласка, Анатолію Григоровичу.

А.Г. Білоус: Сергію Васильовичу, мені сподобалися Ваші відповіді на запитання. Хочу сказати, що юристи і економісти – це не зовсім гуманітарії. Юристи мають більше 700 журналів. Економістам Нобелівські премії дають, це – скоріше математики. Є економісти і є бухгалтери. Я до чого це веду? Академія наук і її Президент повинні звернути увагу ось на що. Медики, юристи, економісти і педагоги – це 50 % всіх дисертацій. Це надбавки і все інше. Ви кажете, нам дають на науку про життя 60 %, а у нас 50 % забирають 4 спеціальності, які економ-ефект ніколи не дадуть. А хіміки, фізики, математики і біологи – це близько 20 %. Від цих 20 % дисертацій уряд і вся країна чекають економ-ефекту. Президент повинен усунути цей перекося, який створений абсолютно свідомо. Для чого нам Академія педагогічних наук? Я можу продовжити. В МОНі (тут запитували про МОН) 100 % – випускники педагогічного інституту. От вони так і керують. Тому обраний Президент матиме дуже неприємні відносини з МОН, і це потрібно переламати. Це – одне із першорядних завдань. І юристи, і економісти повинні так само видавати публікації, як фізики і хіміки. А вони хочуть писати в журналах, які називаються в народі «*науковими смітниками*», і не відзвітовуватися.

С.В. Комисаренко: Анатолію Григоровичу, Ви наводили відсотки. Це стосується не Академії наук, це взагалі по країні.

А.Г. Білоус: Так, по Україні. Це страшно.

Я.С. Яцків: Ми одному із кандидатів задали запитання, як він відноситься до того, щоб розробити закон, аби не платити за наукові ступені кандидата та доктора наук. (Голос із залу: «*І захищатися в установах*»). Подумайте над цим запитанням, ми Вам сьогодні його не задавали.

С.В. Комисаренко: Я завжди відстоюю колегіальність. Давайте разом обговоримо це питання, мене цікавить ваша думка. Я стою на тому, щоб не платити за ступені. Але зараз зарплата наших науковців, якщо ми не будемо й за це платити, взагалі стане мізерною.

С.М. Рябченко: Треба платити як слід, але не за ступінь, а за роботу.

Я.С. Яцків: В 10 разів повинна бути більшою тарифна вилка.

А.Г. Білоус: Сергію Васильовичу, хочу сказати. Із науковців, які мають ступені, тільки 25 % працюють у науці. В Україні 75 % науковців зі ступенями – поза наукою. Науковий комітет пропонував ось що: тільки ті, хто займається безпосередньо наукою, мають право на надбавку, а з усіх інших надбавки за ступінь зняти. Але це не пройшло.

С.В. Комисаренко: Анатолію Григоровичу, є люди, для яких це – просто престиж: депутат, міністр ... і має ступінь доктора наук. Дійсно, надбавка – не лише додаток до зарплати. Скажімо, *Януковичу* потрібен був додаток до його зарплати? А він був, між іншим, керівником Донецького наукового центру Національної Академії наук України. І Президія це затвердила (*шум у залі*)...

Зараз ви думаєте про мене: «*Він не може відкривати взагалі всього того, що думає, інакше ніхто його не обере*». Так?

Я.С. Яцків: Оце чесно!

С.В. Комисаренко: Згадайте нашого лауреата з Золотою медаллю Вернадського, керівника нашого Кримського наукового центру, ... забув його прізвище. (Голоси із залу: *Ясно, про кого мова.*) У нас є комісія з висування на цю медаль. Але ніхто ніяку комісію не збирав, ніхто нікого не висував. Борис Євгенович сказав: «*Є така думка, давайте його нагородимо*»... Я єдиний підняв руку і сказав: «*Борисе Євгеновичу, це симпатична людина, допомагає нашим вченим, але ж Золота медаль Вернадського вручається найкращому вченому за наукові роботи, а не за допомогу*». Саме за наукові роботи. І ніхто мене не підтримав, всі проголосували «за».

В.М. Локтев: Коли це йдеться про *Багрова*, то тоді я також був проти. А Патон сказав: «*Ні, це питання має бути затверджене одногосно*». І прямо на мене показав рукою.

С.В. Комісаренко: Це, можливо, – звичайна справа. І Багров отримав найвищу нагороду Академії наук України за наукову діяльність.

С.М. Рябченко: Я хочу повернутися до того, що Сергій Васильович просив підказати йому як поради. Мені здається, що кандидат у Президенти у своїй програмній промові мусить спочатку сформулювати, що таке науково-технологічний чи науковий комплекс України в цілому і окреслити роль і задачі Академії в цьому комплексі.

Бо розмови про роль Академії без урахування наукового комплексу в цілому і його задач – беззмисовні. От якщо Ваші розробки не будуть мати в науковому комплексі продовження з підготовки для використання і т. д., то оце буде те, про що Ви казали. Тому я би визначився з ідеєю «науково-технічний комплекс в Україні взагалі і місце Академії в ньому». І тоді б розвивав завдання Президента Академії, щоб ці функції виконувати. Це як порада Вам.

В.Л. Мазур: Сергей Васильевич, все считают Ваше выступление блестящим, позитивным. Это очень приятно. Но я считаю ошибочной Вашу позицию относительно того, что нет научных задач в металлургии, в химии, в сельском хозяйстве. Мне кажется, что там научных задач еще больше, чем в других сферах.

С.В. Комісаренко: Я такого не говорил.

В.Л. Мазур: Второй вопрос. Вы сказали, что, когда Вы работали в министерстве, газоперекачивающие станции ограничили поставку в России. Не нужно этого говорить.

Я.С. Яцків: Не в міністерстві, а коли в Англії був послом.

В.Л. Мазур: Все наоборот. Вы рекомендовали поставлять?

С.В. Комісаренко: Ні (*шум у залі*). Була пропозиція Росії купити всю мережу транспортування газу і нафти в Україні за 500 чи 600 млн доларів. Користуючись тим, що я був добре знайомий з президентом Бритіш Петроліум, я його попросив, щоб він дав хоч приблизну оцінку вартості цієї транспортної системи. Через тиждень він мені передзвонив і сказав, що ціна ГТС України становить 5–6 мільярдів фунтів стерлінгів. І я миттєво цю доповідню передав Президентові України і Міністерству закордонних справ. Я не знаю, це мало наслідки чи ні, але нашу газотранспортну систему і нафто-транспортну мережу не продали Росії за 500 чи 600 млн доларів. От про це йшлося.

В.Л. Мазур: Понятно. Беру свои слова назад. Дальше. Вот Вы высказали симпатию по поводу Грузии и антисимпатию по поводу Белоруссии и России. Так у Вас прозвучало. Во-первых, у нас официально нет состояния войны с Россией, поэтому Вам лучше эту тему не трогать. Это мое мнение. Второе. По поводу Грузии. В Грузии национальную Академию наук расформировали, нет её.

С.В. Комісаренко: Как это нет, если есть Президент и есть Академия?

В.Л. Мазур: Касательно промышленности – в Грузии все уничтожено. Я там был недавно. Нет там ни металлургии, ни химии, ничего нет. Для нас Грузия не является примером. И последнее, насчет Карнеги. Я согласен с мнением, что с неучами метод Карнеги не подходит, нечего с ними сюсюкать. Молодые сотрудницы МОН пытаются руководить академиком! На мой взгляд, это просто неприемлемо для Украины. Поэтому с МОН надо говорить жестко. Дай бог Вам успехов, если Вы станете Президентом (*шум у залі*).

С.В. Комісаренко: Я Грузію згадав тільки тому, що *М. Саакашвілі* знищив там злочинність. Всі вори в законі переїхали в Україну і знайшли тут рай (*шум у залі*).

В.П. Соловйов: Я хочу продолжить то, что говорил Сергей Михайлович относительно того, что сначала нужно разобраться с научно-техническим комплексом. Как раз Ваша практика в этом очень удачна. В Великобритании наукой занимается департамент Бизнес инновейшн энд скилс. И только в таком комплексе можно сделать что-то действительно нормальное.

В.М. Локтев: Буквально пару слів хочу сказати: хай не ображаються інші претенденти, які говорили про те, що дуже багато можуть зробити. А я можу вийти за ці двері і сказати: Сергій Васильович зробить усе, про що говорив. Чесно кажучи, якщо б така трохи обмежена, але реалістична, програма була виконана, я був би задоволений.

Я.С. Яцків: Сергію Васильовичу, я хочу сказати, що Ваш короткий виступ буде підготовлений для журналу «Світогляд». Буде 5-й випуск «Світогляду», де будуть представлені доповіді всіх претендентів, а також стенограма запитань і відповідей, щоби всі могли прочитати це до виборів.

Завершую. Я не буду зараз говорити про свої пріоритети, але мені сподобались зокрема у виступі Семиноженка пропозиції до окремих законів. У Вас, Сергію Васильовичу, я цього не почув.

С.М. Рябченко: Це серйозна робота. Над цим треба працювати.

Я.С. Яцків: Саме це я й хочу сказати. Це серйозна робота, треба мати команду, у Вас ще є час, подумайте над цим. Які закони необхідні про сприяння інноваціям, зміну закону про науку і науково-технічну діяльність, зміну тарифної сітки та інше. До речі, я просив **Б.М. Данилишина** над цим працювати, може він запроцює і нам розкаже.

Головуючий: Давайте дамо традиційно завершальне слово Сергію Васильовичу.

С.В. Комісаренко: Я дуже вдячний всім за те, що мене вислухали. Говорю це абсолютно відверто. Я не готувався спеціально сьогодні до зустрічі, бо не знав попередньо, який буде формат зустрічі. Я нині на лікарняному і сьогодні остаточно закінчив роботу, над якою сидів 3 чи 4 місяці зранку до вечора. Тобто, я не в кращій формі.

А зараз трошки про байки. Я вважаю себе щасливою людиною. Мені доля подарувала унікальні можливості. Це насправді. От ви згадували третю секцію – гуманітарну. Я був у кращих музеях світу, зокрема в музеї ЮНЕСКО. Мені доля подарувала чудові знайомства. Я знав з дитинства **Павла Тичину**, **Миколу Бажана**, **Максима Рильського**. Тому гуманітарні й історичні питання для мене близькі і живі.

Взагалі, для мене критерій всього – це відношення до України. Тому тут гуманітарні питання виходять на перше місце. В Україні гуманітарні питання відіграють важливу роль – це національна культура і мова. Можливо, ви знаєте: я разом з **І.Р. Юхновським** очолюю таку громадську організацію «Фонд національної пам'яті України». Він – президент, я – голова наглядової ради. Тому про третю секцію я забути ніяк не міг.

Я з вами погоджуюсь, що велику кількість хімічних інститутів можна об'єднати. Вивільняться приміщення, а отже з'являться кошти від оренди, тільки не в своїй кишені, а в фонді, з якого Академія наук може підтримувати молодих вчених і купувати устаткування і т. д., і т. д. За шість років у Великій Британії я набув унікального досвіду. Два роки я працював у Франції. Майже рік працював як науковець у Сполучених Штатах. У Британії я працював як технократ. У мене знайомими були керівники компанії Шелл. Шелл – унікальна компанія, там три рівноправних президенти. Коли **Л.Д. Кучма** організував раду і попросив послів, щоб вони порадили одну-дві особи від країни, які б увійшли в цю наукову раду, я порадив **Марка Муді-Стюарта**. Він повернувся з України і каже: «Сергію, Ваша країна ще довго буде підніматися з колін».

Я займався металургійною промисловістю. Шеффілд випускав сталь. Зробили в 10 разів менше випуск сталі, але в 100 разів кращої якості. Всі шахти позакривали, все перебудували на оборонну промисловість. Є досвід. Сіті Лондонський – фінансова столиця світу. І я цим практично займався упродовж шести років. Тому антарктична станція «Фарадей» – це було просто як побічний продукт. Я три будинки отримав безкоштовно в Британії. За кожний з цих будинків треба заплатити 230 тисяч фунтів стерлінгів. А мені їх подарували. Голова казначейства, міністр фінансів **Кеннет Кларк**. У Британії особисті стосунки інколи відіграють фантастичну роль. (Голос із залу: *А що там зараз, у будинках?*) У будинках? В одному з них, в Единбурзі, розмістилося Генеральне консульство України в Шотландії. Один будинок – це торгова місія, один будинок – житловий. І ще я купив, практично за безцінь, будинок для посольства, дуже симпатичний.

Так що я вам щиро кажу: я щаслива людина. Якщо мене не оберуть Президентом Національної Академії наук, поверте мені, у мене не буде ніякого жалю. Але Академія наук – це моє життя. Я народився в будинку, де були **Палладін**, **Богомолець**, **Фомін**. А після закінчення медичного інституту прийшов у інститут біохімії, де й працюю вже 54 роки.

15 років тому я сказав Ярославу Степановичу: «**Борис Євгенович** вже свою роль відіграв». Я вважаю, що Патон – наймудріша людина. Немає людини, до якої б я ставився з більш високою повагою. Але останні 15 років були зайвими. 15 років тому треба було обрати чи мене, чи Яцківа, чи когось іншого. Змінився б один президент, був би другий президент, і Академія наук була б молодшою і сильнішою.

Я.С. Яцків: Тільки репліку. Злякався **Віктор Андрійович Ющенко**. На засіданні РНБО у 2006 році я доповідав концепцію розвитку наукової сфери України. **В'ячеслав Брюховецький** і я були співавторами. Там було все – було і про Національну раду, і про Національний фонд. Там було сказано і про Патона, і так далі, і так далі. В основному було сказано: не просто змінити Патона, а щоб Ющенко вплинув, щоб були проведені реальні вибори Президента Академії, щоб було 2–3 кандидати. Я і Борису Євгеновичу говорив це і в 2015 році, коли були чергові вибори Президента і я там був кандидатом. Борис Євгенович мене запросив до себе і більше години йшла розмова з ним на цю тему. Я йому тоді ще казав, наша Академія така, що виберуть Вас, але дозвольте зараз, щоб були 2–3 кандидати. Не погодився. Тоді я сказав: «*Назначте, Борисе Євгеновичу, першим віцепрезидентом Загороднього, дайте йому всі високі повноваження, хай він за ці п'ять років себе проявить, як перший віцепрезидент*». Борис Євгенович не погодився.

С.М. Рябченко: Ми сьогодні слухаємо не кандидата Бориса Євгеновича, тому тему можна розвивати в усі боки.

Я.С. Яцків: Сергій Васильович заторкнув це питання, я мусив відповісти.

Головуючий: Я думаю, що на цьому можна закінчувати.

Дякую Сергію Васильовичу. Дякую всім, хто брав участь у засіданні. ■